

Dušan Pajin

BEOGRADSKI SAJAM 1937–1940.*

Beogradski sajam iz 1937., značajan je (bar) iz dva razloga. On predstavlja dokaz da je gradnja Novog Beograda (preko Save) počela 1936–7. – drugo, on svedoči da je srpska arhitektura tog vremena bila na nivou najmodernije evropske arhitekture, čije je poreklo bilo u Bauhausu. Istorija i archive kažu da je za buduće sajmište (i budući Novi

Beograd) presudna bila najpre 1923. god. i to iz dva razloga. Prvo, tada je donet generalni urbanistički plan, koji je predviđao "osvajanje" leve obale Save. Drugo, iste godine je osnovano Društvo za priređivanje sajma i izložbi u Beogradu, koje će imati važnu ulogu u gradnji sajma. Najpre je bilo nedoumica oko lokacije – koja se menjala i "selila" po Beogradu – od Topčidera, do Dunava i Donjeg grada na Kalemegdanu. Na kraju je odluka pala da to bude druga obala Save – budući Novi Beograd, pored puta koji se nadovezivao na lančani most. Pripremni radovi i gradnja će otpočeti tek 1936. (13 god. kasnije – 13 nije uvek baksuzan broj).

Za tih 13 godina su se stekla dva važna uslova. Prvo, skupljene su investicije i donacije u građ. materijalu. Drugo, posle zapleta i afera (smicalica zainter. arhitekata itd.), stiglo se i do idejnog i arhitektonskog rešenja (autori su bili arhitekate: Rajko Tatić, Milivoj Tričković, Đorđe Lukić. Realizacija je počela u jesen 1936 – tokom te godine su izvedeni pripremni radovi (nasipanje itd.). Kada je 6. 06. 1937. godine, u 10 čas., svečano postavljen i osvećen kamen temeljac najvećeg paviljona Beogradskog sajmišta, štampa je to propratila sledećim rečima: Na levoj obali reke Save, između dva velika čelična mosta, koji spajaju zapadnu Evropu sa Balkanom i Istokom, skupili su se privrednici – ne samo iz Beograda i drugih gradova Jugoslavije, već i predstavnici mnogih država Evrope i Balkana. Eto ti sad – evropska i regionalna saradnja 1937. Za koliko je to godina 2. sv. rat unazadio Evropu i region – 20, ili 50? Sajam je podignut na mestu koje je Opština grada Beograda poklonila Društvu za priređivanje sajma i izložbi, ukupno 36 hektara. U prvom fazi je izgrađeno oko 14 hektara, a do 1941. oko polovina te površine bila je izgrađena.

SPEKTAKULARAN USPEH

Prvi sajam (sep. 1937) imao je oko 250.000 posetilaca (iz 17 država – od Persije, do Engleske). Salone automobila (sept. 1937 i marta 1938.) posetilo je (ukupno) oko 80.000 ljudi. Prolećni sajam 1938. imao je oko 100.000 posetilaca, iz 15 zemalja. Broj izlagača na jesenjem sajmu 1937. je bio 883 (odbijeno je 147 izlagača, zbog nedostatka prostora). Izlagači su – pored jugoslovenskih – bili iz Nemačke, Italije, Čehoslovačke, Rumunije, Mađarske, Austrije, Danske, Švajcarske, SAD, Francuske, Engleske, Bugarske, Švedske, Belgije, Finske, Holandije i Japana (redosled prema broju učesnika).

Na prvom sajmu, 883 izlagača su izložili robu iz 36 struka: mašine i aparati, tekstil, metalurgija, poljoprivredne mašine, elektrotehnika, hemijski proizvodi, automobili, radio aparati, koža, galanterija, namirnice, motori, građevinarstvo, nameštaj, nakit, parfimerija, staklo i porcelan, alkoholna i mineralna pića, bižuterija, optika, foto i kinematografiju, azbest, rukotvorine...

U specijalnom dodatku Politike, posvećenom sajmu u jesen 1938, god. Vlada Ilić, predsednik Beogradske opštine, u tekstu pod naslovom Beogradski sajam počinje da posreduje između Evrope i Balkana ovako je ocenio perspektive:

S vremenom Beogradski sajam postaće centar za celokupnu balkansku privredu. Posete iz balkanskih zemalja opravdavaju u punoj meri ovu nadu. (...) On za to ima mnogo više uslova, nego ma koji drugi, jer leži na važnom saobraćajnom čvoru.

Pojedine zemlje su na sajmu izlagale proizvode sa kojima su smatrale da mogu da konkurišu na međunarodnom tržištu. Osim, toga, Francuska je (na jesenjem sajmu 1938) – pored svojih nacionalnih proizvoda (parfemi, porcelan, tehnika) i umetnosti – izložila i kolonijalnu robu (pirinač, rum, vanila, kakao, kafa), a slično i Holandija.

U sajamskom glasniku iz 1938, koji najavljuje šta će biti biti predstavljeno na jesenjem sajmu nalazimo i sledeću najavu.

PREZENTACIJA TELEVIZIJE – NAJAVA ZA JESENJI SAJAM 1938.

To je prvi put u Jugoslaviji da će publika i svi koji se interesuju za najnovije tehničke novine, moći da vide televizijski prenos, o kojem su do danas samo slušali ili čitali. Televizija je još u razvoju. Njena praktična primena je još daleko, jer su prenosi još vrlo skupi. U jednom od paviljona biće smeštena 4 televizijska prijemnika, na kojima će se prenositi zanimljiv program, u saradnji sa radiostanicom. Dnevno će biti šest emisija, tako da će sva publika moći da vidi televizijski prenos.

Najava je i ostvarena, a publika je mogla da vidi i TV prijemnika i program. Inače, u to vreme najveći ekrani su bili 30–40 cm. (po dijagonalni). U istom glasniku nalazimo najavu izložbe radija.

Beogradski sajam, 1937. - autori, arhitekate: Rajko Tatić, Milivoj Tričković, Đorđe Lukić

RADIO IZLOŽBA U OKVIRU BEOGRADSKOG JESENJEG SAJMA 1938.

Beogradski Radio-klub priređivao je svake godine specijalne radio-izložbe. Prvo u paviljonu Cvijete Zuzorić, kasnije na sajmištu u paviljonu Spasićeve zadužbine. Iako su ove izložbe uvek bile uspele, ipak se pokazalo da je za proširenje radio poslovanja bio uzak krug onih lica koja dođu na radio-izložbu.

Kampanja i propaganda moraju prethoditi prodaji u svim onim granama poslovanja, koje uvode nove proizvode – kakvim se kod nas još uvek mogu smatrati radio-aparati – da se dođe u vezu sa što širim krugom lica. Potrebno je doći do one publike, kod koje to interesovanje ne postoji. To je moguće na takvim skupovima gde je interesovanje publike raznovrsno, i gde publika, iz raznih pobuda, dolazi u velikom broju. Takvi privredni skupovi su nesumnjivo sajmovi. Na jedan sajam dođe 200 hiljada posetilaca, na jednu specijalnu izložbu (recimo, radija) najviše 20–30 hiljada. Razlika je velika. To je bio glavni razlog da je napuštena ideja izdvojenih radio-izložbi. Već je prošlog jesenjeg sajma skoro celokupna svetska radio-industrija, koja se interesuje za naše tržište, bila zastupljena. Ove godine će to biti organizovana kolektivna izložba u paviljonu 4, na kojoj će se moći videti ne samo prijemni nego i emisioni radio-aparati. Razume se, sve novi modeli i tipovi za 1939–40. godinu. Za vreme sajma Beogradska radio stanica će u određeno vreme izvoditi naročite programe za posetioce radio-izložbe, kao što je to bio i dosada slučaj.

Od početka, važni su na sajmu bili i i saloni automobila. Prvi salon motornih vozila bio je na sajmu od 11–21. 9. 1937. Peti paviljon je bio posvećen automobilima. Među izlagačima su bili *Dženeral motors, Adler, Dodž, Sitroen, Harlej-Devidson, Bjuik, Opel* i drugi. U nekim paviljonima koje su podigle pojedinačne firme, izlagana su samo njihova vozila. Pažnju posetilaca na sajmu posebno su privukli aerodinamični modeli američke firme *Graham* i nemački *Mercedes Benc*. A modeli Linkolna i Forda su prodati već na Sajmu. Drugi salon automobila održan je 5–15. 3. 1938. Bile su zastupljene SAD, Nemačka, Francuska, Engleska, Italija, Čehoslovačka, Austrija i Belgija.

Sajam knjiga priređen je 1939. U Glasniku tim povodom pišu: U paviljonu Spasićeve zadužbine priređuje se sajam knjiga koji će predstavljati smotru celokupne naše izdavačke delatnosti. Pored velikih izdavačkih preduzeća, tu su Srpska kraljevska akademija, Srpsko učeno društvo (iz Skoplja), Srpsko poljoprivredno društvo i Državna štamparija. Kod nas se još uvek malo čita, zbog toga je propaganda knjige interes izdavača i štampara. Na sajmove dolazi baš ona publika kod koje tek treba buditi interes za knjigu i koja predstavlja novo polje rada.

Na sajmu 1939. predstavljani su i kućni hladnjaci koji sami proizvode led, o čemu Glasnik piše ovako: Pre 20 godina

Četvrti i peti paviljon Beogradskog sajma, 1937.

pojavi su se prvi moderni hladnjaci sa motorom koji su sami proizvodili led. Danas, tehnika je otišla dalje i izumela hladnjake koji proizvode led bez motornog pogona.

IZ GLASNIKA (1939) SAZNAJEMO I SLEDEĆE – NESALOMLJIVI ČASOVNICI

Posetioci Beogradskog sajma imaju priliku da vide i časovnik koji se navija automatski, ne propušta vodu, nesalomljiv je i smešten u kutiju od nerđajućeg čelika. Nesumnjivo da ovakav časovnik znači veliki napredak i da će u budućnosti postepeno zameniti dosadašnji tip časovnika.

Moda odevnih predmeta je takođe bila važna komponenta Sajma, a tome u Glasniku (1939) nalazimo sledeći tekst, pod naslovom Sajam lansira modu.

U mnogim stvarima sajam lansira modu. U tekstilnom paviljonu pojavice se novi dezeni i nove vrste materija, kod kožnih proizvoda nove forme tašni i kofera, kod galanterije novi dekorativni predmeti, kod nameštaja novi oblici stolova, stolica, ormana i drugih proizvoda, noviteti u bižuteriji itd. Inače, 1938. lansirani su sintetički materijali – lasteks (u različitim primenama) i najlon u proizvodnji čarapa i donjeg veša (steznici).

KRAJ I RAT

Ali, oluja 2. sv. rata se već nadvila nad Evropom i ubrzo će se sve promeniti, pa i namena ovih lepih zgrada, u kojima su se okupljali ljudi iz celog sveta, da jedni drugima pokažu svoja dostignuća.

OKUPATOR PRETVARA SAJAM U NACISTIČKI LOGOR (1941–44).

U početku je bio samo za Jevreje, ali ubrzo se njima pridružuju i ostali (dobija naziv – Prihvatni logor Zemun). U njemu se ubijaju zatvorenici, a uz Jajince i Banjicu, on postaje i zalih talaca (100 talaca se streljalo za 1 ubijenog Nemca). Tokom 5 godina,

više od 10.000 Jevreja i oko 13.000 Srba i drugih nacionalnosti je ubijeno u ovom logoru. Njihovi neobeleženi grobovi rasuti su svuda po prostoru sajmišta. Za vreme savezničkog bombardovanja u proleće 1944. srušene su sve zgrade, osim centralne kule i Spasićevog paviljona (gde je bila zatvorska bolnica).

Posle rata očuvane zgrade su date likovnim umetnicima za atelje-e, a nastala je i delom namerna, a delom divlja gradnja. Kompleks je 1987. proglašen za kulturno dobro Beograda, a 1992. je usvojen Urbanistički plan, sa ciljem da se rekonstruiše Sajmište. Spomenik žrtvama logora je otkriven aprila 1995. (na 50-to godišnjicu). Obnova, ili uređenje se nameće već decenijama, ali nikako da dođe na dnevni rad prioriteta, a teško je i naći sredstva potrebna za raseljavanje i gradnju.

NOVI SAJAM – 20 GODINA KASNIJE

Dvadeset godina kasnije (1937–57) novi Beogradski sajam se pojavio, na drugom mestu – u Bulevaru vojvode Mišića (1957. g.). Za obnovljeni Beogradski sajam – koji je u prvoj etapi obuhvatao oko 250.000m². – vladalo je veliko interesovanje. Na prvom jesenjem sajmu 1957. je bilo oko 1500 izlagača (od toga oko 600 stranih – iz 27 zemalja), a bilo je preko milion posetilaca. Tada je donet i plan o izmeštanju železničke stanice.

Gradnja Novog Beograda posle 2. sv. rata, počela je 1947. Naziv Novi Beograd js spontano nastao – njega niko nije zvanično unapred odredio. Upotrebljavan je tu i tamo radno i polako je, krov naviku stekao pravo građanstva (...) da bi jednom ušao u zvaničnu terminologiju (Stojanović, 1975, str. 199–218).

BIBLIOGRAFIJA

- Automobili u Beogradu, 1918–41. (kolektiv autora) – Istorijski arhiv, Karić fondacija, Muzej automobila, Beograd, 2002.
- GLASNIK BEOGRADSKOG SAJMA, BR. 1, 1938.
- GLASNIK BEOGRADSKOG SAJMA, BR. 2, 1939.
- Vukotić Lazar, Marta: "Staro beogradsko sajmište" – Godišnjak grada Beograda, knj. 51. 2004.
- Sekulić, Aleksandar: "Prvi beogradski sajam između 1. i 2. sv. rata" – Godišnjak Muzeja grada Beograda, knj. 4. 1957.
- Stojanović, B.: Istorija Novog Beograda 2. deo, Godišnjak grada Beograda, tom 22., 1975.

* PRIMEDBA

Kad sam bio mali, pa su me vodili kod dede i babe, primetio sam da su kod njih sve stvari bile stare. Jednog dana sam se zapitao – ali, mora da je bilo neko (davno) vreme kad su i njihove stvari bile nove, a oni mladi?

Mnogo kasnije, kad sam upoznao kompleks (starog) sajmišta, javilo mi se slično pitanje: mora da su ovde nekad bile nove i lepe zgrade – kako li je to izgledalo i kad je to bilo? A onda, jednog dana sam preduzeo putovanje kroz vreme. I – nisam mogao da poverujem!